

Recursos d'informació i documentació sobre la guerra civil espanyola a Catalunya

Rubén GUILLÉN GUERRERO

RESUM: *Recull selectiu i descriptiu de recursos i serveis d'informació i documentació sobre la Guerra Civil, principalment a Catalunya, però també de la resta d'Espanya. S'hi inclouen biblioteques especialitzades (en destaca la del Pavelló de la República, de la Universitat de Barcelona), biblioteques públiques, arxius (amb menció especial a l'Arxiu Nacional de Catalunya i als documents provinents de l'Archivo General de la Guerra Civil, a Salamanca, i als arxius militars), llibreries i alguns recursos d'Internet. Es comenta el projecte de creació i desenvolupament del Centro Documental de la Memoria Histórica, amb seu a Salamanca, que aplegarà documentació (original o reproduïda) relativa a la Guerra Civil, provinent de tot arreu.*

MOTS CLAU: Guerra Civil espanyola, biblioteques especialitzades, arxius militars, arxius històrics, Biblioteca i Arxiu del Pavelló de la República; Biblioteca i Arxiu del Parlament de Catalunya; Universitat Autònoma de Barcelona. Biblioteca d'Humanitats; Abadia de Montserrat. Biblioteca. Sala Cambó; Biblioteca Pública Poble Sec-Francesc Boix; Biblioteca Pública Francesca Bonnemaison; Centre d'Estudis Batalla de l'Ebre; Arxiu Nacional de Catalunya; Arxiu Històric de la Ciutat (Barcelona); Arxiu Municipal de Castellar del Vallès; Archivo General de la Guerra Civil Española; Centro Documental de la Memoria Histórica.

1 INTRODUCCIÓ

El 2006 se celebren dues dates molt importants per a la història del país. Al mes d'abril de fa setanta cinc anys, es va proclamar la Segona República. Aquest juliol ha fet setanta anys de l'inici de la guerra civil espanyola, que va durar des de juliol de 1936 fins a abril de 1939.

La guerra civil espanyola és, sens dubte, el fet històric més important del s. XX al país, tan pels seus efectes com per les conseqüències que va tenir els anys posteriors. Durant els últims anys, hi ha hagut un moviment social molt

R. Guillén. Biblioteca Jaume Fuster (Barcelona). <rubentius@hotmail.com>.

Article arribat l'11 d'octubre de 2006.

important per a recuperar tota la memòria històrica d'aquells fets, ja que finalitzada la dictadura, durant l'etapa de la transició no es van portar a terme projectes per a indagar en tot el que va succeir. El període de la Guerra Civil està d'actualitat i suscita interès, com ho proven els llibres que s'hi publiquen, rodatges de pel·lícules, reportatges a la premsa i la televisió, i congressos, com el Congrés Internacional sobre la Guerra Civil.

Hi ha molts centres on podem trobar informació relacionada amb la Guerra Civil: des d'arxius i biblioteques especialitzades –d'especial utilitat per als investigadors– fins a fons especialitzats ubicats a biblioteques públiques –adreçats al públic en general, amb una intenció divulgativa. La intenció d'aquest article és presentar un recull selectiu i descriptiu d'aquests recursos, serveis d'informació i documentació –sobretot de Catalunya– amb informació sobre la guerra civil espanyola, a fi de donar-los a conèixer als investigadors, estudiants, professors i, en general, a qualsevol persona interessada en els motius, els esdeveniments i les conseqüències de la guerra civil espanyola.

1.1 Criteris de selecció

S'han triat els centres on es pot trobar més informació rellevant sobre aquests fets. La selecció s'ha circumscrit als centres de Catalunya i a recursos originats a Catalunya. No obstant això, per la seva importància i perquè són poc coneguts fora d'àmbits especialitzats, es fa esment d'alguns centres de la resta d'Espanya –especialment arxius–, i de la resta del món. A més, es comenta el projecte per al futur Centre de Documentación de la Memoria Histórica, que vol incorporar el màxim d'informació referent a la Guerra Civil i la situació en què es troba en aquests moments. Possiblement es trobi a faltar algun fons o centre pertinent: els més importants hi són, i alguns altres han estat desestimats per les dificultats trobades per a la consulta del fons.¹

No s'han inclòs les hemeroteques generals (els diaris de l'època són una font valuósíssima on es pot trobar molta informació sobre el que passava al front, sobre els governs i la vida quotidiana, a totes les zones en conflicte, vista amb ideologies diferents, tant a escala nacional com internacional).

No se citen, tampoc, les biblioteques universitàries: en la majoria s'hi estudia història, i entre els fons bibliogràfics es pot trobar informació sobre la

1. Agraïxo molt el suport de totes les persones que m'han ajudat a realitzar aquest article: arxivers, bibliotecaris, professors, companys, etc., ja que sense ells no el podria haver enllestit.

Guerra Civil. Només se citaran quan els fons tinguin alguna peculiaritat que les faci destacables.

El mateix passa amb els fons dels arxius municipals o d'altres entitats de caire general: tots guarden més o menys informació –sovint inèdita i de gran interès: els llibres d'actes municipals, per exemple, detallen els esdeveniments que succeïen al municipi.

Els centres descrits són d'accés lliure. En alguns és necessari acreditar-se o demanar hora prèvia. La majoria són públics i hi ha una persona qualificada per a l'atenció al públic. Els documents són de tot tipus: escrits, gràfics (cartells, fotos, etc.), audiovisuals (pel·lícules coetànies i posteriors), sonors (enregistraments de testimonis orals, etc.). La informació es pot trobar en diferents llengües, segons on s'hagi originat (cal recordar que una part important d'aquesta informació es va generar fora d'Espanya –informes de governs estrangers, cartes, etc.– o amb la intenció de difondre-la fora d'Espanya –material propagandístic, etc.).

A més, s'ha inclòs una llibreria especialitzada en l'àmbit militar, on, a part d'una secció important de llibres i documents referits a la Guerra Civil, també es venen objectes com ara medalles, cascos, insígnies i banderes dels dos exèrcits enfrontats. En aquest sentit, també es podria haver citat el Museu Militar, al Castell de Montjuïc, on hi ha una part de l'exposició dedicada a la Guerra Civil.

Entre els recursos que es poden trobar només en línia, només s'han triat uns quants, a tall d'exemple. Actualment hi ha a la xarxa una quantitat enorme de llocs web dedicats als fets ocorreguts de 1936 a 1939, que volen recuperar i difondre la memòria dels fets. Se'n donen algunes de representatives sobre la guerra, la societat, la cultura o la història del moment.

Pot semblar estrany, però no s'han trobat publicacions periòdiques especialitzades únicament en la Guerra Civil (*Ebre 38: revista internacional de la Guerra Civil, 1936-1939*, editada per la Universitat de Barcelona el 2003, no surt des de llavors, i només amb dos números publicats: no es pot considerar una publicació viva). Tampoc no es comentaran les publicacions seriades d'història general –com *L'avenç*, la *Revista española de historia militar* o *Historia y vida*, entre d'altres– o contemporània –*HmiC: història moderna i contemporània*, *Materials d'història contemporània*–, tot i que és habitual de trobar-hi articles que analitzen algun fet de la Guerra Civil.

Amb motiu dels setanta anys de l'inici de Guerra Civil, s'estan duent a terme molts actes commemoratius: exposicions, presentacions de llibres, trobades, congressos, etc. Com que són actes puntuals i no han de tenir continuïtat, no es tindran en compte en aquest article.

1.2 Estructura de l'article

L'estructura que té l'article és la següent. S'han agrupat els centres per tipologies: biblioteques i centres de documentació (encara que algunes tenen fons d'arxiu), arxius, llibreries i recursos d'Internet. Al començament, se citarà el centre i es donaran les dades bàsiques, com el telèfon, l'adreça, etc. Els horaris de cada centre no estan indicats, perquè són molt variables, és a dir, segons l'època de l'any (estiu-hivern) l'horari canvia i, per això, n'indiquem el telèfon i la pàgina web per a poder-los consultar. Tot seguit s'explica el fons especialitzat en la Guerra Civil que tenen. Val a dir que molts d'aquests centres tenen documentació sobre la República o la dictadura de la postguerra. El comentari, però, es limita a la informació existent sobre la guerra, les seves causes i la immediata postguerra. Pel que fa als recursos d'Internet, se citaran i se'n farà un breu comentari.

2 CENTRES DE DOCUMENTACIÓ I BIBLIOTEQUES

2.1 Biblioteca i Arxiu del Pavelló de la República de la Universitat de Barcelona

Adreça: c/ Cardenal Vidal i Barraquer, s/n - 08035 Barcelona

Telèfon: 93 428 54 57

Fax: 93 427 93 71

Correu electrònic: <lourdesprades@ub.edu>

Pàgina web: <<http://www.bib.ub.es/www10/1pavello.htm>>

L'any 1994, un conveni entre l'Ajuntament de Barcelona, la Biblioteca Josep Maria Figueras i la Universitat de Barcelona comportà la unió dels fons documentals del CEHI (Centre d'Estudis Històrics Internacionals,² de la UB) i de la Biblioteca Figueras i, pocs anys després, el trasllat de les dues institucions al Pavelló de la República.³ La reunió d'aquests fons ha donat lloc a la

2. El CEHI, fundat el 1949, va incorporar a la seva biblioteca, el 1977, els fons de la Fondation internationale d'études historiques et sociales sur la Guerre d'Espagne. La Biblioteca Josep Maria Figueras fou fundada el 1967 sota el patronatge de Josep M. Figueras (1928-1994). Va funcionar com una biblioteca privada que suplia la manca de biblioteques especialitzades a Barcelona en història contemporània de Catalunya i Espanya. El 1978, com a fundació, fou oberta als estudiosos i investigadors.

3. L'edifici és una rèplica (de 1992) del pavelló que representava la República d'Espanya a l'Exposició Internacional de París de 1937, projectat per Josep Lluís Sert i Luis Lacasa.

formació d'una de les biblioteques més importants del món sobre la Segona República, Guerra Civil, exili, franquisme i transició a Espanya i, especialment, a Catalunya. Paral·lelament a aquestes temàtiques, que conformen el cos principal del fons de la biblioteca, el Pavelló de la República també té un fons important sobre sovietisme, història econòmica d'Amèrica del s. XX i història política internacional del s. XX, especialment important en relació amb la Segona Guerra Mundial.

A més, entre novembre de 2005 i juny de 2006, es va incorporar a la Biblioteca del Pavelló de la República un nombrós fons de Guerra Civil (2.000 monografies, 245 revistes, 870 cartells i 6.000 documents d'arxiu), que històricament havia estat conservat a la Biblioteques de Lletres i Reserva de l'edifici històric de la Universitat de Barcelona.

Fons bibliogràfic

El fons bibliogràfic de la Biblioteca del Pavelló de la República està integrat per materials diversos: monografies, revistes, cartells, etc.

Monografies: gran quantitat de llibres que tracten la temàtica des de diferents punts de vista: aspectes generals, història militar, rereguarda, temes monogràfics, geogràfics, aspectes polítics, econòmics, socials i religiosos.

Revistes: més de 700 revistes té aquest centre que tracten sobre la Guerra Civil, publicades durant el període o amb posterioritat, en diferents idiomes i de diferents nacionalitats.

Cartells: el fons de cartells de la Guerra Civil consta aproximadament de 1.800 unitats. Més de la meitat dels cartells estan digitalitzats i es poden consultar a partir del catàleg general de la biblioteca de la UB o a l'adreça <<http://www.bib.ub.es/bub/digicartells.htm>>. Jordi Carulla, el col·leccionista més important de l'estat, al seu llibre *La Guerra Civil en 2.000 carteles* (1997), parla de l'existència d'uns 3.500 cartells publicats durant la guerra. Una quantificació que, si la donem per bona –per estimativa que sigui–, vol dir que, només durant els 1.000 dies que va durar la guerra, se'n va editar una mitjana de tres per dia –una xifra molt alta. Gairebé la meitat dels cartells són en aquest centre.

Enregistraments de vídeo: el fons de documentals i llargmetratges sobre la Guerra Civil consta actualment d'una seixantena de títols, en format VHS i DVD, tant antics com actuals.

Fons d'arxiu

Els fons que contenen documents pertanyents al període de la Guerra Civil (1936-1939) són:

a) *Sèrie documents històrics*

Contenen documentació molt diversa des del principi del segle XX fins al final de la guerra civil espanyola. Els documents més interessants del període de la Guerra Civil pertanyen a:

- *Institucions polítiques*: la Generalitat de Catalunya –fonamentalment dels organismes que va crear a causa del conflicte bèl·lic, com ara la Junta de Defensa Passiva de Catalunya, la Comissió Pro-ajut Queviures per Madrid, el Servei Confidencial d'Informacions Radiades per les Forces Faccioses de la Direcció General de Radiodifusió, el Comissariat de Propaganda o el Consell d'Economia de Catalunya–, l'Ajuntament de Barcelona i altres governs municipals, el govern de la Segona República Espanyola, l'Agència Espanya, el govern de Burgos, etc.
- *Institucions militars*: exèrcits republicà i faccions, Milícies Antifeixistes, Brigades Internacionals.
- *Organitzacions polítiques*: Esquerra Republicana de Catalunya, Partit Socialista Unificat de Catalunya, Partit Obrer d'Unificació Marxista, Partido Comunista de España, Falange Española y de las JONS, etc.
- *Organitzacions sindicals*: Confederació Nacional del Treball, Associació Internacional dels Treballadors, Unió General de Treballadors, Federació Anarquista Ibèrica, etc.
- *Organismes solidaris amb les víctimes de la guerra*: Socors Roig Internacional, Solidaritat Internacional Antifeixista, Creu Roja, Ajut Infantil a la Reraguarda, etc.

També hi ha força documentació relacionada amb la col·lectivització d'empreses: Serveis Elèctrics Unificats de Catalunya, Comitè Central de Control Obrer del Ram d'Aigua, Gas i Electricitat, etc.

L'any 2005, Reserva de la UB va cedir a la Biblioteca del Pavelló de la República un fons molt important, tant pel volum de documentació (unes 6.000 unitats documentals) com pel seu valor històric. Aquest fons està catalogat i s'ha incorporat al fons DH, subsèrie Reserva UB.

b) *Sèrie fons personals*

Els fons personals que contenen documentació del període de la Segona República Espanyola són els de: Jordi Arquer, Agustí Baldrich, Joan Comorera, Josep M. Font Rius, Sara Llorens de Serra, Joan Maluquer Viladot, Pere Mestres Albet, Enrique Moreno Báez, Albert Pérez Baró, Estanislau Ruiz Ponsetí, Francisco Ponzán, Josep M. Trias Peitx, Antoni Llonc, i Ignasi Iglesias.

Tots aquests personatges van exercir algun càrrec polític (Joan Comorera i Pere Mestres van ser Consellers de la Generalitat de Catalunya; Joan Maluquer va ser president de la Diputació de Barcelona), van militar en algun partit (Jordi Arquer, al POUM) o sindicat (Albert Pérez Baró, a la CNT) o van tenir alguna professió força compromesa políticament (Josep M. Font Rius, i Enrique Moreno Báez foren professors universitaris). El contingut dels seus fons, per tant, depèn en cada cas de la seva trajectòria personal.

c) *Sèrie Arxiu de Salamanca*

Aquest fons conté documentació de la Confederació Nacional del Treball, i de la Unió General de Treballadors entre els anys 1936 i 1938, referits al paper que van jugar aquests sindicats durant el procés de col·lectivització industrial a Catalunya.

d) *Sèrie Arxiu Gràfic*

L'arxiu gràfic conté paper moneda, segells, fotografies, calendaris, postals, làmines i retallables del període de la Guerra Civil.

e) *Sèrie Arxiu Moscou*

Aquest fons conté documentació procedent de l'arxiu del KGB de Moscou, relacionada amb el paper jugat per la Unió Soviètica a la Guerra Civil i, en concret, en la persecució i processament patit pels militants del POUM.

2.2 Biblioteca i Arxiu del Parlament de Catalunya

Adreça: Parc de la Ciutadella - 08006 Barcelona

Telèfon: 93 304 65 00

Correu electrònic: <<http://www.parlament-cat.net/>>

Pàgina web: <biblioteca@parlament-cat.net>

L'arxiu del Parlament de Catalunya guarda documentació generada per la institució, o arribada durant el període: memòries, correspondència oficial, actes, notes de premsa, etc.

L'interès de la biblioteca pel que fa a la Guerra Civil rau, però, en la Col·lecció Fornas, fons bibliogràfic sobre la història política de Catalunya d'ençà de la Primera República fins als anys de la postguerra franquista. Donat per Josep Fornas al Parlament el 1985, comprèn 6.691 llibres, 2.356 fullets, 324 cartells i 1.203 títols d'hemeroteca (dels segles XIX i XX) (una part important fa referència a la Guerra Civil).

En destaquen els cartells, tots ells originals, dels períodes de la Segona República i de la Guerra Civil. Una selecció de 263 ha estat publicada en un catàleg imprès (2006) i es poden veure i consultar al web del Parlament de Catalunya, a l'adreça <<http://www.parlament-cat.net/pls/portal/url/page/-pcat/IE3/IE43/IE435>>.

2.3 Biblioteca d'Humanitats de la Universitat Autònoma de Barcelona

Adreça: Edifici L (Biblioteca) i Edifici B (Sala de Revistes). Campus de la UAB
08193 Bellaterra (Cerdanyola del Vallès)

Telèfon: 93 581 29 72

Fax: 93 581 29 00

Correu electrònic: <Bib.Humanitats@uab.es>

Pàgina web: <<http://www.bib.uab.es/human/human.htm>>

A la Biblioteca d'Humanitats de la UAB, a banda dels fons d'història contemporània, es pot trobar la reproducció en microforma de la col·lecció Blodgett de la guerra civil espanyola. Els documents originals, 680 fullets impresos entre 1935 i 1940, estan dipositats a la Harvard College Library. Aquests fullets, alguns de gran raresa, són conferències, discursos, cartes, fullets de propaganda, informes, etc., de personalitats com Juan Negrín, Frederica Montseny, Indalecio Prieto, José Antonio Primo de Rivera, Francisco Franco, Dolores Ibárruri, etc.

2.4 Biblioteca de l'Abadia de Montserrat. Sala Cambó

Adreça: Monestir de Montserrat - 08199 Montserrat (Barcelona)

Telèfon: 93 877 77 66 (ext. 1750)

Fax: 93 877 77 62

Correu electrònic: <biblioteca@bibliotecademontserrat.net>

Pàgina web: <<http://www.bibliotecademontserrat.net/catala/jsp/index.jsp>>

S'hi troba un fons important sobre els antecedents, la Guerra Civil i la postguerra, reunit a l'anomenada Sala Cambó (Cambó havia donat a l'abadia la seva biblioteca de política). Llibres, fullets, fulls volants, les notes de premsa donades pel govern de la República, els butlletins publicats a l'exili a París, material gràfic, etc., formen la col·lecció.

A banda, a Montserrat es van imprimir, entre 1937 i 1938, les edicions de les Ediciones Literarias del Comisariado del Ejército del Este, dirigides per Manuel Altolaguirre. La biblioteca en conserva exemplars, raríssims, d'obres d'Altolaguirre, Pablo Neruda *–España en el corazón–* i César Vallejo *–l'únic exemplar conegut de la primera edició d'España, aparta de mí este cáliz, acabat d'imprimir el 20 de gener de 1939, que no va arribar a distribuir-se: tota l'edició va ser destruïda.*

2.5 Biblioteca Pública Poble Sec-Francesc Boix

Adreça: c/ Blai, 34 - 08004 Barcelona

Telèfon: 93 443 01 05

Correu electrònic: <b.barcelona.ps@diba.es>

Pàgina web: <<http://www.bcn.es/biblioteques>>

Forma part de la Xarxa de Biblioteques Públiques de la ciutat de Barcelona. La Biblioteca Pública Poble Sec-Francesc Boix té un centre d'interès sobre la guerra civil espanyola. Actualment, disposa d'uns 400 documents i un pressupost propi anual. El fons consta bàsicament de llibres, encara que també hi ha material audiovisual (vídeos, DVD i CD-ROM). A més d'aquest centre d'interès també tenen dos fons relacionats:

- Cultura de la Pau: centre d'interès que ha de permetre continuar la tasca en defensa de la pau duta a terme per Francesc Boix.
- Francesc Boix i Camps de Concentració Nazis: centre d'interès amb documentació pròpia del fotògraf que dona nom a la biblioteca –el qual va ser presoner al camp de concentració de Mathausen i testimoni als judicis de Nuremberg– i documentació sobre els camps de concentració en general.

2.6 Biblioteca Pública Francesca Bonnemaison

Adreça: c/ Sant Pere Més Baix, 7 - 08006 Barcelona

Telèfon: 93 268 73 60

Correu electrònic: <b.barcelona.fb@diba.es>

Pàgina web: <<http://www.bcn.es/biblioteques>>

També part de la Xarxa de Biblioteques Públiques de Barcelona, disposa d'un fons històric de gran valor, ja que va ser la primera biblioteca pública per a dones d'Europa. Dins d'aquest fons, destaquen els llibres que fan referència a la situació i el paper de la dona durant la Guerra Civil. A part, també existeix documentació que tracta sobre la Guerra Civil en general, ja siguin novel·les, relats personals, situació a Catalunya, etc.

2.7 Centre d'Estudis Batalla de l'Ebre

Adreça: Av. Catalunya, 3-5. Ap. C. 4 - 43780 Gandesa

Telèfon: 977 42 07 60

Correu electrònic: <cebe@tinet.fut.es>

Pàgina web: <<http://www.tinet.org/~cebe/>>

Aquest centre d'estudis té com a objectiu la recuperació de material documental, bèl·lic i cultural de l'època compresa entre els mesos de juliol i novembre de 1938, data en què va tenir lloc la Batalla de l'Ebre. Pretén potenciar el coneixement d'una part de la història del nostre país a partir d'una exposició permanent de materials, així com també protegir aquest llegat per a donar-lo a conèixer a la població (escolars, joves, gent gran, etc.). La biblioteca compta amb material divers: llibres, fullets, cartells, enregistraments de vídeo, fotografies, etc. Complementa les seves activitats amb visites guiades als espais històrics on va esdevenir-se la Batalla de l'Ebre, així com la visita al museu monogràfic sobre aquesta batalla.

3 ARXIU GENERALS

3.1 Arxiu Nacional de Catalunya

Adreça: c/ Jaume I, 33-51 - 08195 Sant Cugat del Vallès (Vallès Occidental)

Telèfon: 93 589 77 88

Fax: 93 589 80 35

Correu electrònic: <anc.cultura@gencat.net>

Pàgina web: <<http://cultura.gencat.net/anc/index.htm>>

Fons de la Generalitat de Catalunya

El fons de la Generalitat de Catalunya es troba diferenciat en tres etapes cronològiques: la primera correspon a la documentació generada per la Generalitat durant la Segona República, des del 14 d'abril de 1931 –data de proclamació de la República– fins al final de la Guerra Civil, l'any 1939, moment en què va ser requisada i dipositada a Salamanca; la segona inclou la documentació produïda a l'exili durant la dictadura franquista, de 1939 a 1977, i la tercera correspon a l'etapa actual, que s'inicia l'any 1977 amb el restabliment de la Generalitat.

El retorn de la documentació dipositada a Salamanca –acordat definitivament el 2006– ha estat motiu d'una llarga polèmica. De manera genèrica, la documentació de procedència catalana que hi havia dipositada a l'Archivo General de la Guerra Civil Española, amb seu a Salamanca, la podem agrupar en tres blocs:

- documentació política i administrativa produïda i rebuda per les administracions públiques en l'exercici de les seves competències (els organismes de la Generalitat de Catalunya i els ajuntaments).
- documentació produïda i rebuda per les persones jurídiques en l'exercici de les seves funcions (organitzacions i partits polítics, sindicats, associacions, centres, casinos i ateneus, lògies maçòniques i altres entitats molt diverses).
- correspondència i altres documents produïts i rebuts per persones físiques (polítics, escriptors, professors universitaris, artistes, sindicalistes, fotògrafs, impressors, pedagogs).

De moment, ha arribat la primera de les tres parts, és a dir, tota la documentació referent a la Generalitat de Catalunya. Les altres dos parts estan en procés d'enviament a l'Arxiu Nacional de Catalunya.

Col·lecció de fotografies

També s'hi conserva una valuosa col·lecció de fotografies de la Guerra Civil —de diversa procedència i bàndol relatives a la guerra (front i rereguarda). En destaquen les 5.539 fotografies produïdes pel Comissariat de Propaganda, primer organisme d'aquestes característiques que és constituïa a Espanya. Les fotografies estan arxivades en catorze àlbums, i estan descrites, duplicades, informatitzades i digitalitzades. Mostren aspectes de la guerra com: la reacció popular i governamental davant de la insurrecció militar; la vida dels combatents —milicians i soldats— en el front de guerra; les conseqüències de la guerra en la rereguarda, amb els bombardeigs, els morts i l'èxode dels refugiats, i, finalment, la nova organització econòmica i social que la revolució obrera maldava per dur a terme.

Entre els fons personals de l'ANC hi ha els de la família Brangulí, reconeguda nissaga de fotoperiodistes barcelonins que van documentar el període de la Guerra Civil. L'arxiu conserva les fotografies que van fer durant aquesta època.

Altres fons

Dins els fons de l'administració perifèrica de l'estat, hi ha els expedients de personal docent de Catalunya, a partir dels quals poden investigar-se les depuracions efectuades entre els mestres durant la repressió franquista.

A més, hi ha un seguit de fons d'institucions, entitats i persones vinculades al període estudiat i amb documentació interessant; entre ells:

- *Partit Socialista Unificat de Catalunya*. El fons conté la documentació produïda directament pel PSUC, integrada pels documents dels òrgans directius (congressos, Conferència Nacional, Comitè Permanent, Comitè Executiu, Secretaria General i Presidència), i pels testimonis de l'activitat dels militants i les diferents organitzacions territorials i sectorials a la clandestinitat i l'exili. Sobresurt la documentació del secretari general, Joan Comorera. D'altra banda, aplega documentació de partits vinculats orgànicament i també de partits i associacions amb els quals s'hi va relacionar. Finalment, el fons conté diverses col·leccions documentals de militants, entre les quals cal destacar la donació de Manuel de Azcárate, que inclou els expedients de subsidi gestionats pel Servicio de Emigración de Republicanos Españoles (S.E.R.E.), l'any 1939. El fons es complementa amb una col·lecció de publicacions periòdiques i de monografies.

- *Centre Penitenciari d'Homes*. Documentació generada en aquell període per la Presó Model de Barcelona, les presons de partits i altres destacaments penitenciaris i òrgans col·legiats. Hi ha els expedients personals dels interns, amb les fitxes dactiloscòpiques.
- *Centre Penitenciari de Dones*. Expedients d'internes i targetes de filiació i dactiloscòpiques. Inclou els expedients d'internes de les presons de partit, a més de la documentació administrativa generada pel centre.
- *Delegació Provincial a Barcelona del Patronat de Nostra Senyora de la Mercè*. Documentació generada per l'extingit patronat, corresponent a expedients d'interns i documentació administrativa. Inclou documentació de la Junta de Libertad Vigilada i juntes anteriors, i les fitxes de lliberament condicional dels interns (homes i dones). Inclou els expedients de l'antiga Jefatura Provincial de Sanidad.

També s'hi troben els arxius de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana i del Centro Español de Moscú; la col·lecció del *Notiziario del Corpo de truppe volontarie*; les col·leccions bibliogràfiques sobre la Guerra Civil de Claudi Busqué i Marcel, i Francesc Xavier Rocha; la de documents sobre camps de presoners de guerra de Maria Josepa Gómez Mestre, i els fons personals del coronel Frederic Escofet i Alsina –comissari general d'ordre públic de la Generalitat–, el cardenal Isidre Gomà i Tomàs –arquebisbe de Toledo–, Lluís Companys i Jover –president de la Generalitat–, Pere Bosch i Gimpera –llavors rector de la Universitat de Barcelona–, i dels escriptors Josep Pous i Pagès, Carles Riba, Clementina Arderiu i Modest Sabaté i Puig.

3.2 Arxiu Històric de la Ciutat

Adreça: c/ Santa Llúcia, 1 - 08002 Barcelona

Telèfon: 93 318 11 95

Correu electrònic: <arxiuhistoric@mail.bcn.es>

Pàgina web: <<http://www.bcn.es/arxiu/arxiuhistoric/>>

L'AHC compta amb documentació bibliogràfica de l'època: diaris i revistes, i llibres i fullets d'entitats publicats llavors. Tots aquests materials no conformen un fons especialitzat, sinó que estan incorporats als fons generals.

A l'Arxiu hi ha un Departament de Fonts Orals, creat l'any 1983 arran de la donació dels testimonis aplegats per l'investigador anglès Ronald Fraser sobre la guerra civil espanyola. Conserva diverses col·leccions de testimonis orals d'interès per a la història recent de la ciutat i de Catalunya.

A més del fons de la guerra civil espanyola de Ronald Fraser –del qual s'han transcrit i catalogat tots els testimonis referents a Catalunya (la resta es troba en fase de transcripció)–, aquest departament aplega les següents col·leccions: Tomasa Cuevas, sobre dones antifeixistes a les presons franquistes; Adela del Campo, amb la mateixa temàtica que l'anterior; Neus Català, sobre la resistència antifeixista i la deportació als camps nazis, i la Col·lecció de Biografies, amb diverses històries de vida i relats personals.

3.3 Arxiu Municipal de Castellar del Vallès

Adreça: Pl de la Llibretat, s/n - 08211 Castellar del Vallès (Vallès Occidental)

Telèfon: 93 714 46 82

Fax: 93 747 36 76

Correu electrònic: <arxiu@castellarvalles.org>

Pàgina web: <<http://www.castellarvalles.org>>

Aquest arxiu destaca pel seu fons sobre deportacions, únic a Espanya. Creat per recollir donacions de particulars, conserva, bàsicament, una important quantitat de memòries, tant escrites com sonores –amb més de quaranta cintes–, així com moltes publicacions dels exiliats (diaris i revistes), que recullen informació sobre la deportació i la vida dels exiliats als camps de concentració del sud de França i a camps d'extermini nazis.

La major part dels documents són de deportats catalans, però també està obert a testimonis de la resta d'Espanya. Aquest arxiu col·labora, sobretot, amb centres francesos i la Universitat de Perpinyà.

4 ARXIS MILITARS

4.1 Arxiu Intermedi Militar Pirinenc de l'Exèrcit de Terra

Adreça: Av. de l'Exèrcit, 7 (Cuartel del Bruc) - 08034 Barcelona

Tel.: 93 204 42 00 (ext. 3929)

Fax: 93 329 86 13

Correu electrònic: <gcasmar@et.mde.es>

Pàgina web: <<http://www.ejercito.mde.es/IHYCM/chycm/barcelona/-menu.htm>>

Encara que és un arxiu intermedi, que en principi hauria de tenir només documentació semiactiva, la realitat és que aquí podem trobar documentació des de 1715, ubicada aquí per qüestions de manca d'espai, de personal, etc.

Pel que fa a la Guerra Civil, la informació rellevant són els expedients personals. En destaquen els dels següents fons:

- *Capitanía General IV Región Militar. Asuntos (1715-1980)*. Dins d'aquest grup ens trobem els expedients dels Batallons de Treballadors de Catalunya.
- *Ejército de Levante. Recompensas*. Un cop acabada la Guerra Civil, es van lliurar medalles (*recompensas*). Aquí trobem el llistat dels militars de diferent grau de l'Exèrcit del Llevant que van obtenir aquesta distinció.
- *Mando de Apoyo Logístico Regional. Expedientes reconstruidos (1916-1948)*. En aquest grup trobem els expedients d'oficials i suboficials republicans –també d'alguns de l'exèrcit rebel– amb tota la seva vida militar.
- *Filiaciones reconstruidas (1910-1968)*. També d'oficials i suboficials republicans. Es van realitzar per poder aconseguir una pensió, establerta legalment, atesa la seva participació en la Guerra Civil com a membres de l'Exèrcit.
- *Flechas Azules. Expedientes personales (1936-1958)*. Aquest regiment estava format per tropes falangistes sota comandament italià, que després van formar part de la División Azul.
- *Capitanía General IV Región Militar. Expedientes personales*. S'hi troba tota la informació referent a l'enterrament a Barcelona del general Goded, un cop acabada la Guerra Civil. Informa de l'estat de la ciutat en el moment i dels costos de l'enterrament.
- *Capitanía General IV Región Militar. Expedientes personales de Mandos (1815-2000)*. Tots els comandaments que van formar part d'aquesta Regió Militar tenen el seu expedient, entre ells els que participaren a la Guerra Civil.
- *Gobierno Militar de Barcelona. Hojas de Servicio (1868-1977)*. Còpies de fulls de serveis d'oficials que van lluitar a la Guerra Civil.
- *Informació d'expedients personals sobre diferents regiments que van lluitar a la Guerra Civil*. Com ara: Regimiento de Cazadores de Alta Montaña «Valladolid» n° 65 (1931-1996), Regimiento de Artillería de Campaña n° 21 (1930-1996), Regimiento de Artillería de Campaña n° 22 (1915-1988), Regimiento de Ingenieros n° 4, etc.

5 ARXIS ÚTILS PER A L'ESTUDI DE LA GUERRA CIVIL FORA DE CATALUNYA

5.1 Archivo General de la Guerra Civil Española de Salamanca

Adreça: C. Gibraltar, 2 - 37002 Salamanca

Telèfon: 923 212 845

Fax: 923 26 47 30

Correu electrònic: <agc@dglab.mcu.es>

Pàgina web: <<http://www.cultura.mecd.es/archivos/jsp/plantillaAncho.-jsp?id=64>>

L'arxiu està format, principalment, pels documents que l'exèrcit de Franco obtenia selectivament als diversos fronts durant la Guerra Civil i pels documents confiscats a entitats i persones durant la immediata postguerra. Aquests documents eren reunits a les Delegaciones Territoriales de Recuperación de Documentos i, des d'aquestes, enviades a la delegació de Salamanca. Tot plegat, la documentació va esdevenir la font bàsica d'informació usada pel Tribunal Especial para la Represión de la Masonería y el Comunismo, creat el 1940. Un arxiu, doncs, d'origen militar i policial, amb abundant informació sobre partidaris de la República, militars i presos polítics.

L'arxiu s'ha anat enriquint posteriorment amb adquisicions i donacions d'altres fons documentals relacionats amb la guerra civil espanyola, com el de Bruno Alonso –comissari de l'armada republicana–, els arxius dels fotògrafs Robert Capa, Albert-Louis Deschamps, Kati Horna i els germans Maig, o els relatius a la Legión Cóndor. També s'hi han incorporat col·leccions de cartells, premsa i, fins i tot, fonts d'història oral de membres de la Brigada Internacional Abraham Lincoln i d'exiliats espanyols a Mèxic.

5.2 Archivo General Militar de Ávila

Adreça: c/ Vallespín, 9 - 05001 Ávila

Telèfon: 920 252 251

Fax: 920 352 521

Correu electrònic: <archivomilitaravila@telefonica.net>

Creat al 1994, el seu nucli inicial està constituït per l'antic Archivo Histórico de Campaña, que al 1939 va unificar en un únic arxiu les documentacions militars de l'exèrcit franquista i del republicà.

Del franquista, es conserva a Àvila la documentació de la caserna general de Franco i dels seus diferents cossos d'exèrcit, divisions, etc., així com de les unitats de Falange i Requeté, i també els fons de la División Azul.

De la zona republicana es conserven papers del Ministerio de Defensa Nacional i del Ministerio de Propaganda, de les direccions generals de Seguretat i de Carabiners, així com documents de la Generalitat de Catalunya i del govern basc.

5.3 Archivo General Militar de Guadalajara

Adreça: Av. del Ejército, 2 - 19004 Guadalajara

Telèfon: 949 218 218

Fax: 949 213 935

Creat en 1967, conserva la documentació de la Comisión Central de Penas de l'antic ministeri de l'exèrcit, que inclou els expedients de revisió de penes imposades a presos republicans entre 1936 i 1945, i els de penes de mort commutades en el mateix període. També hi ha fons sobre presons militars i camps de concentració.

5.4 Archivo General Militar de la Marina

Adreça: Pl. del Pradillo, 12 - 13770 El Viso del Marqués (Ciudad Real)

Telèfon: 926 336 743

Fax: 926 336 595

Pàgina web: <<http://www.ucm.es/info/reclido/es/agm.htm>>

Hi ha la documentació sobre la història naval de la Guerra Civil, procedent del Servicio Histórico de la Armada.

5.5 Archivo Histórico del Ejército del Aire

Adreça: Av. de Madrid, 1 - 28670 Villaviciosa de Odón (Madrid)

Telèfon: 916 160 806

Fax: 916 163 511

Creat en 1972, guarda la documentació de l'aviació franquista i republicana de la Guerra Civil.

5.6 Archivo Histórico Nacional

Adreça: c/ de Serrano, 115 - 28006 Madrid

Telèfon: 917 688 500

Fax: 915 631 199

Pàgina web: <http://www.cultura.mecd.es/archivos/jsp/plantillaAncho.-jsp?id=60>>

Aplega els papers de la Causa General (Fiscalía General del Estado, Causa General 1931-1950) que es van fer servir als processos contra els partidaris de la República. També hi ha arxius personals de destacades figures com Martínez Barrio i el general Vicente Rojo.

5.7 Archivo General de la Administración

Adreça: Paseo de Aguadores, 2 - 28871 Alcalá de Henares

Telèfon: 918 892 950

Fax: 918 822 435

Pàgina web: <http://www.cultura.mecd.es/archivos/jsp/plantillaAncho.-jsp?id=63>>

Posseeix els expedients de la depuració franquista de funcionaris efectuada a tots els ministeris durant la postguerra. També, la documentació dels judicis del Tribunal Central de Responsabilidades Polítiques, la de la Secretaría General del Movimiento, la Organización Sindical, el fons documental del Patronato de Regiones Devastadas i un gran fons fotogràfic relacionat amb el període.

5.8 Archivo General del Ministerio de Asuntos Exteriores

Adreça: Pl. de la Provincia, 1 - 28012 Madrid

Telèfon: 91 379 95 40

Fax: 91 379 96 07

Pàgina web: <<http://www.mae.es/admon/tipo/templates/htmlcontents/-2539.html>>

Posseeix els fons dels governs franquista i republicà durant la Guerra Civil, i del republicà a l'exili (1939-1954).

6 EL FUTUR CENTRO DOCUMENTAL DE LA MEMORIA HISTÓRICA

Arran de la polèmica sobre els anomenats «papers de Salamanca» i el replantejament del sentit de l'Archivo General de la Guerra Civil, es va proposar i aprovar la creació d'un centre de documentació sobre aquest esdeveniment, que anés més enllà de l'arxiu existent i esborrés el seu origen repressiu. En aquest centre figuraran documents bibliogràfics, hemerogràfics, audiovisuals, gràfics, maquetes, escultures i, fins i tot, obres pictòriques. L'Estat en tindrà la gestió i la titularitat, i la seu serà a Salamanca. Recollirà els fons de l'actual Archivo General de la Guerra Civil, a més d'altres fons documentals relacionats amb la Guerra Civil, com ara els de la Fundación Francisco Franco, o la documentació ara dispersa, procedent tant d'institucions públiques com privades, espanyoles i estrangeres, que s'obtindrà mitjançant donació, comodatiu, compra o, en molts casos, per reproducció en suports digitals o microfilmats.

Cap al final de la Guerra Civil, quan el resultat ja era clar, molts espanyols van haver d'exiliar-se i van endur-se documentació pròpia o que podia comprometre altres persones, i la van dipositar als països d'acollida —França, Rússia, Regne Unit, Mèxic, etc. El futur CDMH vol recuperar aquesta documentació, mitjançant l'adquisició o reproducció. A continuació, esmentaré, país per país, quina és la informació més important que es rebrà:

— *Alemanya.* Donació de dibuixos de Heinz Raegiber i compra de fotografies d'Erich Andrés, que plasmen la visió de reporters alemanys, afins a la dictadura nacionalsocialista alemanya, de la vida quotidiana al bàndol franquista.

- *França*. Gràcies a la col·laboració amb França, principal país receptor del primer exili republicà, s'ha rebut la donació de 31 caps de documentació de la Federación Española de Deportados e Internados Políticos, que permet conèixer la situació dels camps de concentració on van ser reclosos. També han estat donades a l'estat espanyol nou caps de documentació d'exiliats espanyols a Nantes, i sis caps de diversos exiliats a França, recopilades pel professor Narciso Alba, que inclouen fotografies, memòries, quaderns escolars, cartes, carnets, etc. S'ha digitalitzat l'arxiu fotogràfic d'Amadeo Calzada, a Tolosa de Lengüadoc, amb 900 fotografies del període 1940-1960, que mostren les activitats realitzades pels exiliats a França. Gràcies a la signatura d'un conveni de col·laboració amb el Ministère de la culture, es podran reproduir els documents relatius a la guerra civil espanyola que es conserven als arxius francesos. També s'estan realitzant gestions perquè pugui regressar a Espanya l'arxiu de Juan Negrín, últim president del govern de la Segona República i president de la República a l'exili fins al 1946. Aquests documents es troben custodiats per la seva família a París.
- *Suïssa*. Reproducció de 10.000 imatges i altres materials d'arxiu del fons de la Creu Roja Internacional referents a la Guerra Civil. La institució va treballar a les dues zones en guerra, i amb els refugiats espanyols en camps de treball i camps de concentració dintre i fora d'Espanya. És especialment impressionant i rellevant la relació dels noms de prop de 6.000 espanyols internats als camps de concentració nazis. També hi ha els registres d'entrades, sortides i intercanvis de presoners de les presons de Madrid.
- *Bèlgica*. S'està a punt de signar convenis de col·laboració per a la reproducció de documents dipositats a l'Asociación de Niños de la Guerra; el Centre d'études et documentation des guerres contemporaines, a Brussel·les, i l'Institut voor Sociale Geschiedenis (Institut d'Història Social), de Gant.
- *Holanda*. A Amsterdam hi ha l'Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (Institut Internacional d'Història Social), on es troba l'arxiu més important sobre l'anarquisme, del qual també se'n reproduirà la part relativa a la Guerra Civil.
- *Regne Unit*. L'arxiu del duc d'Alba, ambaixador a Londres fins al 1938, conserva tota la correspondència amb el govern de Burgos. Als National Archives es troba tota la correspondència i informes del cos diplomàtic britànic acreditat a Espanya durant els anys trenta, que era un

dels millors del món per formació i per extensió: pràcticament hi havia un cònsol a cada capital, i feien un informe anual sobre el país. A partir d'aquesta documentació, es pot tenir una visió des de fora de la situació a Espanya als anys anteriors a la Guerra Civil. A més, informaven de les *living personalities*, persones destacades del moment; això permet conèixer què es pensava, per exemple, del general Franco als anys previs a la guerra.

- *Rússia*. S'ha establert un acord per a la digitalització dels fons documentals espanyols als arxius estatals russos, que permetrà accedir a documents de i sobre alguns dels millors escriptors espanyols de l'època: Alberti, Bergamín, Teresa de León, Baroja, Sender, Arconada, etc. També s'hi troben documents tan significatius com els referits als «nens de la guerra», la presa de Madrid, l'Exèrcit del Nord o el Comissariat Polític. Igualment, dels arxius militars russos ja s'ha adquirit documentació microfilmada de l'Exèrcit del Nord, així com informes de comissariats russos i mapes militars de les batalles de Belchite, l'Ebre, la Casa de Campo, etc.
- *Argentina*. S'han recuperat 36 fons documentals referents a l'exili espanyol a l'Argentina, que posen de manifest les activitats dels exiliats espanyols i les organitzacions i associacions que van formar. En destaquen els arxius particulars d'Angel Busteo i Álvaro Osorio Florit, i els arxius del Centro Republicano Español de Buenos Aires, que custodia un fons fotogràfic excepcional.
- *Mèxic*. L'ambaixada de Mèxic a Madrid ha donat al Ministeri de Cultura un conjunt de documents i fotografies referents a l'exili. A més, es vol obtenir documentació de l'Ateneo Español de Méjico, l'Asociación de Descendientes del Exilio Español, i el Comité Técnico de Ayuda a los Republicanos Españoles.
- *Xile*. Un acord amb l'Asociación de Supervivientes del Winnipeg, permetrà disposar d'una còpia digitalitzada de l'arxiu d'aquest vaixell, en el qual van arribar-hi 2.200 refugiats el 1939.
- *Cuba*. Es volen reproduir els arxius de Manuel Altolaguirre i Concha Pérez, de Herminio Almendro i de Gustavo Pittaluga, així com els d'altres intel·lectuals exiliats en aquest país.
- *República Dominicana*. A l'Archivo Nacional de la República Dominicana hi ha prop de 11.000 fitxes referents a exiliats espanyols, que estan essent digitalitzades.
- *Estats Units*. Es reproduiran fons documentals de la biblioteca de la Hoover Institution, a Stanford, especialitzada en afers internacionals i

conflictes del segle xx, i part dels fons de la Hispanic Division de la Library of Congress, com el de Joaquín Maurín, fundador del POUM. S'intenta aconseguir l'arxiu dels quàquers, que van realitzar una important labor humanitària durant la Guerra.

- *Canadà*. S'ha aconseguit la donació del llegat de l'escriptor Jesús López Pacheco, de la generació de 1950. L'arxiu serà dipositat a Salamanca i la biblioteca, a la Biblioteca Pública de Oviedo, per desig de la família.
- *Nord d'Àfrica*. S'han localitzat documents a Algèria i el Marroc sobre camps de refugiats i exiliats.

Entre la documentació de procedència estatal, a més de la reproducció de fons d'arxius civils i militars, destaquen adquisicions com ara:

- La donació del Centro de Investigadores Feministas Espanyol –font fonamental per a estudiar l'inici del moviment feminista a Espanya.
- Donacions dels arxius personals de l'escriptor Tomás Segovia, el poeta Marcos Ana i el periodista Manuel Izquierdo, últim director de *Mundo obrero* (1939).
- El Supremo Consejo del Grado 33 de España, aprofitant que els organismes maçònics espanyols han ofert el seu suport per a la recuperació de documents relatius a l'opressió i l'exili, està estudiant donar els fons del seu arxiu històric que no van ser objecte d'incautació.
- Es volen digitalitzar documents dipositats a ministeris com el d'Educació i d'institucions com la Fundación Universitaria Española, Memoria Viva, Asociación Cultural para el Estudio de la Deportación i el Exilio Español, etc.
- Per últim, s'han començat les gestions amb particulars i institucions d'àmbit públic i privat per tal d'aconseguir que arribin a Salamanca fons, entre d'altres, de: Radio Nacional de España i Televisión Española, Biblioteca Nacional, Fundación Dolores Ibárruri, Archivo Juan Negrín, Ateneo Luis Bello, Archivo José Díaz, División Azul, Brigada Lincoln, Fundación María Zambrano, etc.

7 LLIBRERIES

Llibreria Militarà

Adreça: c/ Bruc, 87 - 08009 Barcelona

Tel.: 93 207 53 85

Fax: 93 207 53 85

Correu electrònic: <post@militariabcn.com>

Pàgina web: <<http://www.militariabcn.com>>

Aquesta llibreria, especialitzada en la matèria militar, té a la venda una bona col·lecció de llibres sobre la Guerra Civil, escrits en diferents llengües i editats a diferents països, tant actuals com antics. A més, ofereix més de 4.000 articles de col·leccionisme bèl·lic: medalles, insígnies militars i d'ordes, cascs, gorres, boines, banderes, etc., de la guerra civil espanyola i d'altres guerres, com la Primera i Segona Guerra Mundial.

8 RECURSOS EN LÍNIA

A internet, sobre la temàtica que ens interessa, podem trobar una quantitat ingent d'informació: d'associacions, pàgines personals, reculls de testimonis, etc., a banda dels recursos que ofereixen els mateixos centres que s'han esmentat abans. Seria una tasca excessiva donar una llista d'aquests recursos. Només, a tall d'exemple, i com a mostra de la varietat d'informació que s'hi pot trobar, s'esmentaran alguns llocs web representatius, referits a Catalunya i en català, llevat dels dos últims, que són de dos universitats americanes, amb una col·lecció de dibuixos fets per nens durant la Guerra.

8.1 Vivències: la Barcelona que vaig viure (1931-1945)⁴

Les Biblioteques de Barcelona participen en la commemoració del 70è aniversari de l'inici de la Guerra Civil amb la posada en marxa del projecte *Vivències: la Barcelona que vaig viure (1931-1945)*. Vol recollir els testimonis i records de les persones que van ser els protagonistes anònims d'aquests fets i explicar així a tots els que no els van viure com era el dia a dia d'aquella època a Barcelona.

4. <http://www.bcn.es/biblioteques/pagstot/activitats/vivencies_relats.html>.

En una primera fase, s'han recollit els relats d'unes cinquanta persones, de diferents barris, i s'han publicat al web. La idea és crear un «llibre virtual» amb tots els escrits rebuts i contextualitzar-los amb textos i presentacions d'historiadors i especialistes.

8.2 Associació per a la Recuperació de la Memòria Històrica de Catalunya⁵

D'associacions d'aquest tipus, se'n troben a Espanya, més o menys, una per comunitat autònoma: aquesta n'és la catalana. Al seu lloc web es troben reportatges i articles, notícies, una agenda, documents oficials, enllaços a d'altres entitats i recursos, etc. Hi ha un apartat molt interessant per a cercar persones desaparegudes o referències de persones que van viure durant la Guerra Civil o l'etapa de la repressió franquista. És una pàgina molt rica en continguts i s'actualitza constantment.

8.3 Centre d'Estudis d'Investigació Històrica del Baix Maestrat/Montsià⁶

L'entitat manté una pàgina web amb l'objectiu de donar a conèixer els treballs de recerca sobre la Guerra a la zona. La majoria d'estudis són del període de la guerra civil espanyola, la deportació i els camps d'extermini nazis. Té una secció dedicada a l'exili i la deportació, en què es poden trobar diversos llistats de persones mortes als camps d'extermini nazis.

8.4 Catalunya sota les bombes⁷

Pàgina personal que recull imatges dels bombardeigs que van donar-se a Catalunya. A més, hi ha fotografies actuals de les bateries i els refugis antiaeris de la ciutat de Barcelona.

5. <<http://www.memoriacatalunya.org/index.html>>.

6. <<http://www.ceibm.org/>>.

7. <<http://perso.wanadoo.es/afn691/0101020201.htm>>.

8.5 Poble Nou sota la Guerra Civil⁸

Relacionada amb l'anterior, aquesta pàgina, elaborada per l'Arxiu Històric del Poblenou, dóna un llistat dels bombardeigs que va haver-hi al Poblenou. A més, ofereix testimonis que van viure els fets i una mica d'història del que va succeir durant la guerra en aquest districte.

8.6 Homenatge a les Brigades Internacionals⁹

Pàgina realitzada per l'Associació Catalana de Vexil·lologia en homenatge a les Brigades Internacionals que van participar a la Guerra Civil. Hi ha moltes fotografies, i ens mostren com estaven organitzades, les seves banderes, com hi van participar, etc.

8.7 Lletres de batalles¹⁰

És un lloc web que pretén acostar la gent als fets que envolten l'esclat, el desenvolupament i les conseqüències de la guerra civil espanyola a través del testimoni d'autors catalans que l'han reflectida en els seus textos literaris.

8.8 Biberons 41¹¹

Interessant projecte per a recuperar la memòria de la «lleva del biberó». La lleva del 41, anomenada dels «biberó», va ser la més jove que va participar a la Guerra Civil. Mobilitzada a final d'abril de 1938, el 25 de juliol del mateix any ja participava en l'ofensiva republicana a la batalla de l'Ebre. Aquells joves només tenien disset anys. Aquest estudi vol crear un document a través d'entrevistes que es realitzaran a tots els supervivents inscrits a l'agrupació que hi estiguin interessats. Podríem estar parlant de dos a tres mil persones repartides arreu de les comarques de Catalunya.

8. <<http://www.geocities.com/Athens/Acropolis/3324/guerrapn.html>>.

9. <<http://personal.telefonica.terra.es/web/vexicat/brigades/bi.htm>>.

10. <<http://www.edu365.com/eso/muds/catala/lletresbatalles/index.htm>>.

11. <<http://biberons41.en.eresmas.com/projectebiberons.html>>.

8.9 Dibuixos dels nens de la guerra¹²

A les pàgines web de l'Avery Architectural and Fine Arts Library, de la Columbia University, i de la Mandeville Special Collections Library, de la University of California, San Diego, es troben sengles reculls de dibuixos infantils de l'època de la guerra. A mesura que el front bèl·lic avançava, molts nens eren evacuats cap a colònies establertes en zones segures del sud de França. Una de les activitats d'aquests nens, d'entre set i catorze anys, va ser dibuixar. Molts d'aquests dibuixos es van fer servir com a mitjà de propaganda per fer conèixer la situació dels nens i per recaptar fons per a mantenir les colònies. L'exposició virtual de la Columbia University consta de 153 d'aquests dibuixos, a més de testimonis de persones que, de nens, foren evacuades a aquestes colònies.

12. <<http://www.columbia.edu/cu/lweb/eresources/exhibitions/children/index.html>>.
<<http://orpheus.ucsd.edu/speccoll/tsdp/index.html>>.